

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

ВОЛОДИМИР СУДАКОВ,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

Інноваційні когнітивні стимули дослідження екзистенціальних засад організації суспільного життя та персоніфікованих соціальних практик

Мельников А.С. Экзистенциальная социология: проблема идентификации парадигмальной специфики : Монография. — Киев: Миллениум, 2018. — 376 с.

Монографічне дослідження А.Мельнікова присвячене науковому розробленню актуальної проблематики інноваційного розвитку соціологічного теоретизування, сутність якої полягає в дослідженні та поясненні основоположних екзистенціальних та смислових підстав організації суспільного життя, яке відтворюється шляхом складного і суперечливого поєднання персоніфікованих та колективних соціальних практик у соціальних системах аграрного, індустріального та постіндустріального типу. Вочевидь, що зазначена проблематика має вагоме науково-теоретичне та практичне значення, оскільки за сучасних умов глобалізації, інтенсивних технологічних змін та зростання соціальних запитів на індивідуальну інноваційну та творчу активність важливим стимулом розвитку світової й вітчизняної теоретичної соціології є адекватне наукове розуміння пізнавального статусу та дослідницької специфіки екзистенціальної соціології як впливової новітньої парадигми соціологічного теоретизування та спеціалізованого дослідницького напрямку, зорієнтованого на розвиток мультирівневої методології емпіричного соціологічного аналізу явищ та процесів суспільного життя.

Слід зазначити, що незважаючи на актуальність відомих закликів авторитетних соціологів минулого століття “повернути в соціологію людей” (Дж.Го-манс) та “людину-дівця” (А.Турен), результати аналізу змісту цих закликів виразно позначаються певними концептуальними суперечностями. Так, у новітніх суб’єктивістських соціологічних теоріях (феноменологічна соціологія, етнометодологія, символічний інтеракціонізм та ін.) концептуальні уявлення щодо специфіки екзистенціальних детермінант індивідуальної активності не виправдано редукуються до констатації атрибутивної наявності “суб’єктивного смислу” як важливого компонента соціальної дії індивіда. Однак тлумачення наявності смислової основи дії лише як мотиваційної підстави дії загалом не дає можливості дослідити сам процес та результат соціальної дії. В об’єктивістських соціологічних теоріях (функціоналізм, теорія конфлікту) вплив екзистенціальних чинників активності людей, по суті, ігнорують, оскільки саму активність конкретних індивідів загалом тлумачать як процес, що визначається зовнішніми обставинами колективного впливу (групового чи інституціонального). Виявляється, що спроби Н.Еліаса, Р.Дарендорфа, М.Арчер, Т.Адорно, Г.Маркузе, Ю.Габермаса та інших відомих соціологів розробити “більш гуманні” екзистенціальні версії функціоналізму та теорії конфлікту не створили суттєвих пізнавальних стимулів для формування та утвердження екзистенціальної соціології як парадигмального напрямку в системі соціологічного знання.

Важливо наголосити, що цю обставину цілком враховує А.Мельніков при обґрунтуванні концептуальних засад та структури монографічного дослідження. “Ключовим дослідницьким завданням у розкритті парадигмальної специфіки екзистенціальної соціології, — зазначає автор, — є систематизувальна історико-теоретична характеристика наукової творчості її провідних представників” (с. 12).

Така дослідницька орієнтація, як засвідчує текст монографії, є концептуально коректною, оскільки автор чітко фіксує важливість конструктивного розв’язання питань ідентифікації парадигмальної специфіки екзистенціальної соціології в системі соціологічного знання і визначення фундаментальних пояснювальних характеристик та методолого-операціональних можливостей певної сукупності принципів цієї соціологічної парадигми.

Зазначмо, що генезу та розвиток екзистенціальної соціології А.Мельніков у першому розділі монографії (с. 17–67) визначає як загальний процес формування самостійної парадигми, що має певні філософські та внутрішньодисциплінарні засади, базується у стадії генези на наукових розробках Е. Тириак’яна, каліфорнійської школи (Дж.Дуглас, Дж.Джонсон, Дж.Котарба, А.Фонтана) та М.Боль де Баля, а на новітньому етапі розкривається в концепціях К.Вольфа, М.Вайнштейна, Дж.Гейм, Е.Гіденса, П.Штомпки, Г.Буде, Й.Дюршміда, Д.Гінева.

У другому розділі монографії (с. 68–104) автор подає систематизований виклад творчих здобутків відомого американського соціолога Едварда Тириак’яна як основоположника екзистенціальної соціології, яким було запропоновано та реалізовано оригінальну стратегію міжпарадигмального синтезу соціологізму і екзистенціалізму. Наочним конструктивним результатом здійснення такого синтезу, як аргументовано доводить А.Мельніков, стали розроблені Е.Тириак’яном концепції суб’єктивного реалізму та теорія соціальної екзистенції, а також концепції особистості та соціальної структури.

Зазначені теоретичні напрацювання, як виразно відображає матеріал третього (с. 105–185) та четвертого розділів монографії (с. 186–252), набули по-

дальшого розвитку в працях головних представників каліфорнійської школи екзистенціальної соціології та інших відомих європейських соціологів, які досліджують проблематику, пов'язану зі з'ясуванням перспективи екзистенціалістського аналізу за новітніх умов посилення тенденцій глобалізації, віртуалізації та індивідуалізації суспільного життя. У цих розділах увага А.Мельнікова зосереджується на аналізі та характеристиці специфічних програмових принципів екзистенціальної соціології, до яких належать суб'єктивізація реальності, ситуаційність, сенсуальність, тотальність, індуктивність, теоретична мінімалізація. Автор надає переконливу аргументацію, що саме на засадах цих принципів формуються спеціалізовані дослідницькі програми та проекти вивчення соціальних феноменів автентичності, смислів співіснування, негативного досвіду, свободи, вибору та відповідальності.

Особливо значущим здобутком автора є заключний п'ятий розділ монографії "Основи загальнопарадигмального синтезу екзистенціальної соціології" (с. 253–327), де подано цілком виправдану спробу автора здійснити аргументацію загальносоціологічного змісту спеціалізованих категорій екзистенціальної соціології, таких як "соціальна екзистенція", "соціальна автентичність", "смисли існування", "негативний соціальний досвід", "вибір", "відповідальність" та ін. Слід погодитися з позицією А.Мельнікова, що зміст цих категорій відображає певні універсальні "неавтентичні соціальні феномени", відтворювані в різних формах людських страждань, самотності, екзистенціального страху смерті та ін. (с. 323–324). На думку автора, організація та проведення в Україні соціологічних досліджень саме цих "неавтентичних" феноменів відкриває нові можливості наукового вивчення ціннісно-нормативних трансформацій українського суспільства (с. 303–326).

Загалом зміст монографічного дослідження А.Мельнікова досить переконливо засвідчує, що реалізована авторська дослідницька стратегія є конструктивною та цілком продуктивною в суто науковому плані, оскільки дає змогу підійти до формулювання у висновках праці (с. 327–340) низки значущих узагальнених концептуальних положень, що містять наукову новизну.

Утім, авторів монографії не завадило би поглибити аналіз взаємозв'язку визначених спеціалізованих категорій екзистенціальної соціології, синтезу різних рівнів і сегментів цієї парадигми, зробивши акцент на розкритті гендерних аспектів екзистенціальної проблематики.

Що ж до практичного значення наукових результатів, представлених у монографії, то воно полягає в можливостях теоретичного забезпечення управлінських рішень, регіональних і державних програм із розвитку громадянського суспільства (на засадах теорії вибору, соціальної відповідальності та транспарентності), соціокультурної модернізації, інтеграційних процесів (з огляду на емпатичне підґрунтя толерантності та солідарності), подолання соціальної напруженості та кризових станів (у плані екзистенційної безпеки й подолання конфліктів та катастроф), деформалізації та гуманізації соціальних інститутів. Монографію можна також рекомендувати викладачам соціологічних спеціальностей як інформаційне джерело для розроблення навчальних курсів "Історія соціології", "Загальна соціологічна теорія", а також спеціального курсу "Екзистенціальна соціологія".

Матеріал отримано 04.11.2018